

STEN ÅKE NILSSON: Det sköna 1700-talet. Stockholm, Norstedts, 1993. 320 s, rigt ill. Dkr 628.

Det sköna 1700-talet er en dækkende titel for den bog, som professor i kunsthistorie ved Lunds Universitet, Sten Åke Nilsson, netop har skrevet. Blandt nordiske kunsthistorikere er han en af de fremmeste kendere af perioden. Ikke blot af barokkens, rokokoens og den tidlige klassicismes Europa, men også af den arkitektur, europæerne skabte sig i Indien. Hans disputats *European Architecture in India 1750-1850* (London, Faber and Faber, 1968) er standardværket inden for emnet – og opslagsværket for danske historikere, der vil vide noget om Tranquebars og Serampores svale, hvide huse.

At stormagtstidens og frihedstidens og den gustavianske epokes Sverige havde særdeles tætte politiske og kunstneriske forbindelser med Europas førende kulturnation Frankrig, er en truisme. Hvordan den franske kultur formidledes og forandredes inden for arkitektur og kunst i Sverige, har svensk kunsthistorisk forskning påvist i en lang række studier over enkelte kunstnere, monumenter og kunstgrene. Med sin bog vil Sten Åke Nilsson imidlertid favne hele emnet. En ambition, der stiller store krav til en grundopfattelse af forløbet, til en hensigtsmæssig disposition – og til en evne til nådesløst at kunne fravælge dejlige kunstværker, som læseren også gerne havde set medtaget i bogen. Krav, som bogen opfylder på smukkeste vis. Grundopfattelsen er, at Stockholm og frem for alt det vældige tessinske barokslot forbliver det kunstneriske kraftfelt hen over den mere end hundrede år lange byggeperiode, hvor ny kunst konstant introduceredes. Derfor falder bogens disposition naturligt i tre hovedafsnit: Sverige i europæisk kunst; hovedstaden og provinsbyerne – også Finland og Forpommern; og landsbygden med dens bondegårde, herregårde og kirker. Og gennemgangen af forløbet og analysen af en række udvalgte eksempler sandsynliggør grundopfattelsen: at det nye nåede Sverige via Stockholm.

Bogen er på én gang lærd og let. Den alment interesserede kan glæde sig over en meget velskrevet indførelse i 1700-tallets svenske kunst; og kunsthistorikerne vil utvivlsomt gang på gang standse op og eftertænke sammenhænge og koblinger. Illustrationerne er velovervejede. Og det forhold, at der helt overvejende er tale om nyoptagelser efter forfatterens direktiver, har resulteret ikke blot i en smuk, men også en sjældent harmonisk bog.

Også for danske 1700-talsforskere er bogen meget velkommen. Ikke blot for kunsthistorikerne, men også for historikeren. Gang på gang gør man sig sine tanker om, hvorfor to riger så tæt på hinanden og politisk så jævnbyrdige kom til at opleve så forskellig en udvikling, som tilfældet var. Sten Åke Nilsson peger selv på de magtfulde kunstneriske øverintendenter og deres embedsværk, der spillede en afgørende vigtig rolle i formidlingen af de nye kunstneriske tendenser fra hovedstad til provins. Man noterer sig, at Sverige omkring 1720 kunstnerisk indtog en førerposition i forhold til Danmark, hvorimod den kunstpolitiske satsning på et akademi med alt, hvad dette indbar af skoling, rejser, udstillinger og kunstnerisk institutionalisering kom henved 15 år tidligere i København end i Stockholm. Og man kommer til at overveje, om 1700-tallets Europa nu også kulturelt og kunstnerisk var så grænseløst, som vi er tilbøjelige til at mene. Det er sandt, at en maler som Carl Gustav Pilo ikke lod sig standse af statsgrænserne. Han malede først i Skåne, så i Danmark, og derpå i Sverige. Men arkitekterne synes at have været om ikke nationale, så dog statsbundne. Så at sige daglig kunne

Thurah og Eigtved tydeligt se Sverige. Men til dem kom der aldrig tilbud om opgaver i Sverige. Övedskloster kun 40 km fra Malmø blev ikke tegnet og opført af dem. Det tilfaldt Carl Hårleman og Jean Eric Rehn, der måtte drage den mere end 600 km lange vej ned til det skånske gods. Hvor Pilo malede portrætterne af familien Ramel til Övedsklosters gemakker, før han drog videre til København.

Ole Feldbæk

MICHAEL BREGNSBO: Gejstlighedens syn på samfund og øvrighed 1775-1800, belyst ved trykte prædikener og taler. København, Den danske historiske Forening, 1992. 160 + 124 s.

Bogens første 160 sider er en uændret udgivelse af en specialeopgave afleveret på Københavns Universitet i 1989; kun nogle tekstbehandlingsfejl (ikke alle) er rettet. På de sidste 124 sider optrykker forf. sin materialesamling i form af et stikordsagtigt register over alle de synspunkter vedrørende samfundsforhold han har uddraget af de prædikener han har læst, ordnet systematisk efter emner, hvoraf kun nogle er behandlet i selve specialet. Samlingen er ment som et arbejdsredskab og gør ikke krav på at være udtømmende. Endvidere rummer bogen bibliografi over alle de trykte og nogle utrykte prædikener fra den behandlede periode, samt lister over de nævnte gejstlige. Det sidste er taget i udvidet betydning: også nogle rektorer og lærere ved de lærde skoler er medtaget i undersøgelsen, hvilket forekommer rigtigt, da de endnu på denne tid ofte gik videre i karrieren til de federe præstekald.

Selve specialet indledes med en præsentation af emnet med karakteristik af materialet og overvejelser over dets kildeværdi, herunder naturligvis spørgsmålet om de trykte prædikeners repræsentativitet. De har altid kun udgjort en ringe brøkdel af de faktisk holdte. Derefter udfoldes prædikanternes syn på enevælden, på embedsmænd og undersåtter, frihed og lighed samt de eksisterende standsforhold, med særlig vægt på vurderingen af adel og bondestand. Det kvarte århundrede der behandles har pr. tradition en særlig vægt i dansk idehistorisk forskning, fra Edvard Holm til Thorkild Kjærgaard. Det er trykkefrihedens, landboreformernes og den franske revolutions tidsalder.

Michael Bregnsbos helhedsbillede af gejstlighedens bidrag til tidens samfundssyn, svarer meget godt til hvad man i forvejen kendte fra dens tidsskrifter og bøger, selv om der også føjes nye nuancer til dette. Undersøgelsens betydning ligger imidlertid frem for alt i at prædikenerne var datidens vigtigste »massemedium«. I deres mundtlige fremførelse nåede de så stor en del af befolkningen at man kan se bort fra resten. Mens præsterne skulle oplæse nye forordninger og andre offentlige bekendtgørelser i kirken, er der intet der tyder på at statsmagten prøvede at benytte dette medium til direkte holdningspåvirkning, hvilket måske er bemærkelsesværdigt, men dog falder helt i tråd med de almindeligt herskende ideer om at det var opinionen der skulle styre enevælden, ikke omvendt. Selvfølgelig var der grænser for hvad en prædikant kunne tillade sig at sige fra prædikestolen, også dengang. Men grænserne var vide, og forf. fremhæver hvordan særlige situationer, som en ulykke hvor 15 mennesker druknede på vej